

“Юмдүүжин” нэрийн дор хэрэглэгддэг үрэлж өвс (*Aquilegia Viridiflora*) эмийн түүхий эдүүдийн эх сурвалжийн судалгаа

Асган (A Sihan)¹, Д.Даваадагва¹

¹АШУҮИС, Эм зүйн сургууль

Цахим шуудан: asgn1011@gmail.com, Утас: 96431513

Түлхүүр үг:

Юмдүүжин
Согоон эм
Удвал

Товч утга:

Үндэслэл: Судалгааны материал болох Юмдүүжин нэрийн дор хэрэглэгддэг эмийн түүхий эдийг эртний ном сударт өөр өөр нэрээр тэмдэглэсэн байдаг. Хятадын эртний зохиол болох “Монгол эмийн зурагт толь”-д Холтсон цэцгийн язгуурын ургамал болох үрэлж өвсний хатаасан бүхэл өвсийг Юмдүүжин, Согоон эм гэдэг, “Монгол эмийг зөв таних толь”-д Хадны завсарт ургана, хөх ногоон өнгөтэй, барзгар навч нь жижиг буурцаг мэт хадны хажуугаар түгж ургана хэмээн өөр өөр төрөл зүйлийн ургамлыг нэг нэрийн дор нэрлэн хэрэглэсээр ирсэн. **Зорилго:** Юмдүүжин нэрийн дор хэрэглэгддэг эмийн түүхий эдүүдийн эх сурвалжийг харьцуулан судлах. **Арга, аргачлал:** Судалгаа хийх зөвшөөрлийг АШУҮИС-ийн Судалгааны ёс зүйн хяналтын хорооны 2025 оны 11-р сарын 25-ны өдрийн хурлаар хэлэлцүүлж (№25-25/03-01) авсан. Юмдүүжин нэрийн дор хэрэглэгддэг дараах эмийн ургамлуудын талаарх эх зохиол, сурвалж бичгүүдэд тэмдэглэгдэн үлдсэн Ногоолин удвалын талаарх мэдээ, мэдээллийг үндсэн материал болгон ашиглав. **Үр дүн:** Бид судалгаандаа Юмдүүжин нэрийн дор хэрэглэгддэг эмийн түүхий эдүүдийн талаарх мэдээ, баримтыг бичиж үлдээсэн эртний Анагаах ухааны 4 түүхэн зохиолыг судалж ургамлын үндсэн шинж, эмийн амт, чадал, эрдмийн талаар харьцуулан үнэллээ. **Дүгнэлт:** Бид судалгаандаа дөрвөн эх зохиолын сурвалжуудын харьцуулсан судалгааны дүнд Юмдүүжин нэр дор хэрэглэгдэн бичиж үлдээсэн материалыг харьцуулахад тус ургамал нь холтсон цэцгийн язгуурын олон наст өвслөг ургамал болох ногоон Ногоолин удвал (Овог: Ranunculaceae, Латин нэр: *Aquilegia viridiflora* хатаасан газрын дээд хэсэг)-ийг өвөр монголын эмч маарамбууд хэрэглэж байсан. Судалгааны материал болох Жижиг үрэлж өвс (*Aquilegia parviflora* Ledeb), Бор үрэлж өвс (*Aquilegia viridiflora* Pall. Var. *atropurpurea* (Willd) Kitag), Үрчгэр үрэлж өвс (*Aquilegia yabenna* Kitag), Шовгор үрэлж өвс (*Aquilegia oxysepala* Trautv. et C.A.Mey) зэрэг түүхий эдүүдийг Үрэлж өвс буюу юмдүүжинтэй адилаар хэрэглэж байсан нь тодорхойлогдлоо.

Үндэслэл: Дэлхийн олонх улс оронд байгалийн гаралтай хор, гаж нөлөө багатай эмийн бэлдмэлд ихээхэн ач холбогдол өгч байгааг Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллагаас сайшаан дэмжсэн бодлого явуулж байгаагийн тоонд ургамал, амьтан, эрдсийн гаралтай биологийн идэвхт нэгдлүүд орох бөгөөд манай орны хувьд олон зуун жилийн туршид уламжлалт монгол анагаах ухааны (УМАУ) эмийг, тан, талх, үрэл хэлбэрээр хэрэглэж ирсэн дан болон олон найрлагатай жорууд орох боломжтой.

Судалгааны материал болох Юмдүүжин нэрийн дор хэрэглэгддэг эмийн түүхий эдийг эртний

ном сударт өөр өөр нэрээр тэмдэглэсэн байдаг¹. Хятадын эртний зохиол болох “Монгол эмийн зурагт толь”-д Холтсон цэцгийн язгуурын ургамал болох үрэлж өвсний хатаасан бүхэл өвсийг Юмдүүжин, Согоон эм гэдэг, “Монгол эмийг зөв таних толь”-д Хадны завсарт ургана, хөх ногоон өнгөтэй, барзгар навч нь жижиг буурцаг мэт хадны хажуугаар түгж ургана хэмээн өөр өөр төрөл зүйлийн ургамлыг нэг нэрийн дор нэрлэн хэрэглэсээр ирсэн².

ДЭМБ нь “Эмийн ургамлын түүхий эдийн чанарын хяналтын аргачлал³” лавлагаа баримт гаргаснаар зөвхөн эмийн зохицуулгыг хэрэгжүүлж

буй эрх бүхий хүмүүсийн техник үйл ажиллагаанд туслалцаа үзүүлээд зогсохгүй улс орнуудад ургамлын гаралтай эмийн чанарын хяналт бий болгоход дэмжлэг болсоор байна.

Монголчууд халуун бүсийн ургамлын түүхий эдийг таньдаг болсоноор барахгүй жинхэнэ амьд ургамалтай танилцахаар бадарчлан явж Энэтхэг, Төвөдийн эмийн ургамлуудтай танилцаж улмаар Монгол оронд адилхан амттай тэр ургамал нь байдаггүй гэлээ гэхэд сольж орлуулж болмоор ижил төстэй ургамал хайдаг байсан нь нэг ургамлыг нөгөөгөөр орлуулах эмперик арга аль ч оронд дэлгэрснээс алдаж онох тал гарч байгаа нь судалгаа явуулах үндэслэл боллоо.

Зорилго: Юмдүүжин нэрийн дор хэрэглэгддэг эмийн түүхий эдүүдийн эх сурвалжийг харьцуулан судлах .

Арга, аргачлал: Судалгаа хийх зөвшөөрлийг АШУҮИС-ийн Судалгааны ёс зүйн хяналтын хорооны 2025 оны 11-р сарын 25-ны өдрийн хурлаар хэлэлцүүлж (№25-25/03-01) авсан. Юмдүүжин нэрийн дор хэрэглэгддэг дараах эмийн ургамлуудын талаарх эх зохиол, сурвалж бичгүүдэд тэмдэглэгдэн үлдсэн Ногоолин удвалын талаарх мэдээ, мэдээллийг үндсэн материал болгон ашиглав.

Эх сурвалжийн судалгааны материал: Монгол уламжлалт анагаах ухааны түүхтэй холбогдолтой эх сурвалжуудыг агуулсан Хятад, Төвд, Монголын анагаах ухааны түүхийн зохиолууд: “Үзэсгэлэнт нүдэн чимэг”, “Алтанхадмал”, “Жингун”, “Сомаранз”, “Рашааны хурим”, “Хиргүй болор эрхи”, “Дөрвөн рашаан” зэрэг гол зохиолууд багтаж байна.

Архивын материалууд: ӨМӨЗО-ны ӨМАУИС-ын номын сан, Монгол Улсын Үндэсний Төв номын сангийн архивт хадгалагдаж байгаа түүхэн материалууд болон БНХАУ-ын ӨМАИС-ын Монгол эм, эмнэлгийн

сургуулийн музей, ӨМӨЗО-ны Тунляо хотын Монгол эм, эмнэлгийн дээд сургуулийн музей, анагаах ухааны түүхтэй холбоотой эх сурвалжууд

Арга зүй: Бид түүхийн шинжлэх ухааны судалгаанд хэрэглэгддэг түүхийн харьцуулах арга /историко-сравнительный/, анализ-синтезийн арга буюу задлан шинжилж нэгтгэн дүгнэх арга, герменевтик арга зүй зэрэг үндсэн аргуудыг ашиглав.

Баримталсан зарчим: Түүхийн сурвалжит зохиолын утга санааг гажуудуулалгүйгээр зарим нэгэн түүхэн үнэнийг сэргээх арга зарчмыг баримталсан.

Үр дүн: Бид судалгаандаа Юмдүүжин нэрийн дор хэрэглэгддэг эмийн түүхий эдүүдийн талаарх мэдээ, баримтыг бичиж үлдээсэн эртний Анагаах ухааны 4 түүхэн зохиолыг судалж ургамлын үндсэн шинж, эмийн амт, чадал, эрдмийн талаар харьцуулан үнэллээ.

Үрэлж өвс буюу Ногоон Удвал /*Aquilegia viridiflora* Pall/

Овог: Холтсон цэцгийн овог – Ranunculaceae

Нутгийн нэр: Удвал

Төвөд нэр: Удвал, Юмдүүжин

Өөр нэр: Юмдүүжин, Юмүсан, “Монгол эмийн судлал”-д Юмдүүжин, Юмүсан, Омудөлдөл, Хагарсан толгойн судлыг баригч, тасарсаныг барилдуулагч, хорхойт хадны сум, хадны эм, “Эмийн хиргүй болор эрхи”-д Согооны идээ, Согоон эм, “Үзэсгэлэнт нүдэн чимэг”-д Гочинзацин «Толгойн гэмтлийн судлыг барих», Жалбобрамин «хааны бачин эм», Брагман «хадны эм», “Монгол эмийн рашааны хомог” Брагчгавор «хаданд ургах гавар» зэрэг өөр өөр нэрээр нэрлэсэн байдаг⁴⁻⁷.

Хад, асгатай газар ургадаг ногоон бэржгэр, хөвөө хэлбэрийн навчтай, зэмбэ адил цэцэгтэй гэж бичсэн нь Ногоон удвал буюу (*Aquilegia viridiflora*) ургамлын хэлбэр дүрсийг заан өгсөн болно. (Хүснэгт 1)

Хүснэгт 1. Үрэлж өвс буюу Ногоон Удвал /*Aquilegia viridiflora* Pall/-ын ургамлын үндсэн шинжийн харьцуулалт

Эх зохиолын нэр	Үндсэн шинж
“Цагаан болор толь”	«Хадны хөвөө, завсараар ургадаг, жижиг буурцгийн навч шиг, хөхөвтөр ногоон бэржгэр навчтай, цэцэг нь зэмбэ адил дотор нь тоорцгоор дүүрсэн, тоорцог нь хөх, нумны хуй адил, цэцгийн өнгө нь цагаан, улаан, хөх гурван зүйл буй»
“Эм таних ухаан”	(Үрэлж өвс бол хөвөө буюу завсар газраар ургадаг, дугариг хэлбэртэй, навч илтэс нь унтай, гүехэн хөх өнгөтэй, цэцэг нь зэрлэг амуу цэцэгтэй адилхан байдаг. Хоромсог адил хэлбэртэй, дугтуй нь хөх өнгөтэй) гэсэн бөгөөд хөхөвтөр ногоон навч нь бэржгэр ба хаданд түгж байдаг. «Цэцэг нь цагаан, улаан, хөх зэрэг элдэв өнгөтэй байж мэднэ, дотроо шар өнгөтэй цэцгийн тоорцгоор дүүрсэн байдаг. Үүнийг хаданд ургасан гавар гэж нэрэлдэгээр хэлжээ» гэсэн байна.
“Үзэсгэлэнт нүдэн чимэг”	«Хадны завсарт ургана, хөх ногоон өнгөтэй, бэржгэр навчтай, жижиг буурцаг мэт хадны хажуугаар түгсэн байдаг, зэмбэтэй адил боловч дотор нь шар тоорцог адил цэцэгтэй хөхөвтөр өнгөтэй, нумны хувтай адил дугтуйтай, цэцгийн өнгө нь цагаан, улаан, хөх гурван зүйл байдаг гэж зүрийн ёсонд үздэг»
“Эмийн хиргүй болор эрхи”	«Нэгэн зохиолд юмдүүжин болвоос асга хайргатай газар ургамой үндэс нь нарийн шөрмөсийг зэрэгцүүлсэн адил, бага алх адил навчтай хэмээн өгүүлвэй. Үүнийг танин барих үеэст асга, хадтай газар ургасныхан үндэс нь улаан, рамошаг адил навчтай, цэцэг нь бор, амт нь өчүүхэн гашууныг сонгох болой» гэжээ.
“Арурийн биндэрьяа”	«Юмдүүжин бол хаданд ургасан гавар гэж алдаршсан бөгөөд багларсан цэнхэр ногоон навчтай, навч нь хадны хажууг бүрхэж байдаг, цэцэг нь цагаан, улаан, хөх, шар өнгөтэй, тоорцог нь шар өнгөтэй, дотроо дүгрэг байдаг, модон ойд ургадаг, гол иш нь урт нарийн, сүүлийг багалсан улаан цэцгийн дотор нь шар тоорцогтой түүнийг мөн гэдэг»

Ногоон удвал гашуун амттай, сэрүүн, шингэн, хүнд, хөлбөрөнхүй, ширүүн, хурц чанартайгэсэн⁸ байгаа материал дахь амтлаг,эхүүн амттай гэсэн мэдээлэлээс зөрүүтэй байсан. (Хүснэгт 2)

Монгол улсад хэвлэгдсэн зарим хэвлэлийн мэдээ

Хүснэгт 2. Үрэлж өвс буюу Ногоон Удвал /*Aquilegia viridiflora* Pall/-ын ургамлын амтын талаар бичигдсэн харьцуулалт.

Эх зохиолын нэр	Агуулга
“Эмийн хиргүй болор эрхи”	«Амт нь гашуун, чанар нь сэрүүн» гэжээ
“Алтан хадмал”	«Үрэлж өвс болвоос амт хийгээд шингээлт нь гашуун, ширүүн, хурц, хүнд, хөлбөрөнхүй, шингэн зэрэг чадал эрдэм төгс, үнэр хийгээд хүрэлцэхүйний үйлдэл дийлэнхүй болой»
“Монгол эмийн чухал товч”	«Гашуунлагын гашуунлаг амттай, шингэн, хүнд, мохдог, зөөлөн, эрдэмтэй. Гашуунлагаар шингэнэ, усан махбодтой, амтын үйлдэл дийлэнхүй»

Эх зохиолд бичигдсэн эрдэм, чадал, голдуу дахины уламжлалт анагаах ухаан дахь хэрэглээний засах өвчний заалтын агуулагууд нь ижил бичигдсэн эмэгтэйн биений юм тогтворгүй ирэх, савнаас цус байгаа нь дээрх ургамал нь бидний судалгааны алдах, гүйлгэх, гэдэс өвдөх^{9,10} зэрэг заалттай дүйж материал болох Ногоон удвалын талаарх Дорно байна. (Хүснэгт 3)

Хүснэгт 3. Үрэлж өвс буюу Ногоон Удвал /*Aquilegia viridiflora* Pall/-ын ургамлын эрдэм чадал, голдуу засах талаар бичигдсэн харьцуулалт.

Эх зохиолын нэр	Эрдэм чадал, голдуу засах
“Эмийн хиргүй болор эрхи”	«Мэс хоцорсоныг гаргана, хэвлийд хүүхэд хоцорсоныг гаргамуй»
“Алтан хадмал”	Хөнгөжихийг түргэтгэх, хойтох саатсаныг гаргах, сарын хирийг ирүүлэх, шархыг анагаах, өвдөхийг зогсоох, шар усыг хатаах чадалтай. Голдуу бэрх хөнгөжирөлт, хэвлий дэх үхсэн хөврөл, хүүхэд гаргах, хойтох саатсан, шархны халуун, эргэсэн шарх, яс бэртсэн, савнаас цус гарах зэргийг засахад хэрэглэнэ.
“Гал баригч мод”	«Сумыг гаргах лугаа адил хэвлий дэх хүүхдийг гаргах болой»
“Ринчэнжунай”	«Зэвийг гаргана, хүүхдийг хэвлийгээс гаргах ба шар усыг бас хатаана үйлдмүй»
“Монгол эмийн рашааны хомог”	«Сумыг гаргана, умайн халууныг арилгамай» хэмээн тэмдэглэсэн байдаг.

БНХАУ-ын Өвөр Монголд ижил язгуурын тархалттай бөгөөд үрэлж өвстэй адилаар хэрэглэх адил төрөл зүйлийн ургамал болох Жижиг үрэлж өвс (*Aquilegia parviflora* Ledeb), Бор үрэлж өвс (*Aquilegia viridiflora* Pall. Var. *atropurpurea* (Willd) Kitag), Үрчгэр үрэлж өвс (*Aquilegia yabenna* Kitagl), Шовгор үрэлж өвс (*Aquilegia oxysepala* Trautv. et C.A.Mey) зэрэг боломжтой гэдэг.¹¹ Үрэлж өвс, Жижиг үрэлж өвс, Үрчгэр үрэлж өвс цэцгийн хилтэсний даравч голдуу дотогшоо хумирсан, цэцгийн өнгө шарангуй ногооноос шарангуй цагаан өнгөтэй байсан бол Бор үрэлж өвсний цэцгийн хилтэс жижиг байлаа. (Хүснэгт 4)

Хүснэгт 4. Таван дүрс Үрэлж өвс буюу Ногоон удвал эмийн ургамлын харьцуулалт

Ургамлын нэр	Үндсэн шинж
Үрэлж өвс (<i>Aquilegia viridiflora</i>)	Цэцгийн хилтэсний даравч нь цэцгийн хилтэсээсээ урт, даравч нь шулуун сонгино буюу үзүүр нь дотогшоо муруй, эр тоорцог ба цэцгийн багана нь дугтуй илтэсээсээ урт, мэдэгдэм цухуйж гардаг. Дугтуйн илтэс нь цэцгийн хилтэсний илтэстэйгээ тэнцүү урт, цэцгийн бариул дээр нь булчирхай үстэй, цэцэг нь нилээд том, шарангуй ногоон өнгөтэй
Жижиг үрэлж өвс (<i>Aquilegia parviflora</i> Ledeb)	Цэцгийн хилтэсний даравч нь цэцгийн илтэстэйгээ бараг тэнцүү урт 3-5 мм тойрсон эр тооцогны хөвөө нь хуниаслаг, долгиолог, эр тоорцог болон цэцгийн багана нь дугтуйны илтэсээ богино, ишэндээ навчтай
Бор үрэлж өвс (<i>Aquilegia viridiflora</i> Pall. Var. <i>atropurpurea</i> (Willd) Kitag)	Цэцэг нь нилээд жижиг дугтуйн илтэс нь цайвар ногоон дээр хүрэн туяатай, цэцгийн хилтэс нь бүдэг хүрэн өнгөтэй
Үрчгэр үрэлж өвс (<i>Aquilegia yabenna</i> Kitagl)	Даравчны үзүүр нь дотогшоо хумирсан гох шиг, эр тоорцог ба цэцгийн багана нь дугтуйны илтэсээсээ богино, цухуйж харагдахгүй, ишэн дэх навч нь тод, дугтуйны илтэс нь өндгөлжин хавтгай тэвнэ хэлбэртэй, шовгор үзүүртэй, 50-90 см өндөр ургадаг, цэцгийн хилтэс, дугтуйны илтэс ба даравч нь бор хүрэн өнгөтэй, тоосовч нь шар өнгөтэй, тойрсон эр тоорцогны хөвөө нь хуниаслаг, долгио хэлбэртэй, навчны ар нь цагаан өнгөтэй,богино зөөлөн үстэй, үсгүй нь ховор байдаг
Шовгор үрэлж өвс (<i>Aquilegia oxysepala</i> Trautv. et C.A.Mey)	Цэцгийн хилтэс нь шаравтар цагаан өнгөтэй, дугтуйн илтэс ба даравч нь бор хүрэн өнгөтэй буюу цэцгийн хилтэс ба дугтуйн илтэс нь бор шаравтар цагаандуу өнгөтэй. Тоосовч нь хар өнгөтэй тойрсон эр тоорцогны хөвөө нь хуниаслаг, долгио шиг бус

Хэлцэмж: Холтсон цэцгийн язгуурын олон наст өвслөг ургамал болох Үрэлгэгчир (*Paraquilegia microphylla* (Royle) Drum. Et Hutch.)-ын хатаасан бүхэл өвсийг Хөхнуур, Төвөдөд Юмдүүжингээр хэрэглэдэг байна.¹² Бусад газар оронд өөрсдөө таньж хэрэглэж буй Юмдүүжин нэрийн дор Башигын төрөл зүйлүүд нилээд холилдсон байна.¹³ Сараннамжилын “Башигын эх сурвалжийн тухай өгүүлэх нь “Монгол эм, эмнэлэгийн” 1989 оны 3-р хугацааны I өгүүлэлд” тэрэлжийн язгуурын мөнх ногоон мод болох Хурц шар цэцэг (*Rhonodendrom molle*) (*Blum G.Don*)-ийн цэцэгийг бас нилээд олон газарт башига гэж таньж хэрэглэдэг гэжээ. “Башигын язгуурын нэг наст буюу хоёр наст өвслөг ургамал болох Сөнжмөл цэцэг (хар тоор) /*Silene aprica* (Turcz. Ex Fisch. et. Mey)-ийн газрын дээд хэсгийг отог хошууны зарим эмч нар башига гэж танин хэрэглэж байна.^{14,15} Үүнийг хөхнуурт Явуузизи гэж танин хэрэглэдэг. “БНХАУ-ын Төвөд эмнэлэгийн Ринбо”-д Сүгбо гэж тэмдэглэсэн байна. Уруул хэлбэрт цэцгийн язгуурын олон наст өвслөг ургамал болох Шар хунчин (*Scutellaria viscidula* Bunge)-ийн газрын дээд хэсгийг Улаанцавын зарим эмч нар башига гэж танин хэрэглэдэг.¹⁶ Тус ургамлын үндэс бол шар баво мөн Уруул хэлбэрт цэцгийн язгуурын нэг наст өвслөг ургамал болох башига (Өргөслөг өвс) (*Amethystea caerulea* Linn)-ийн газрын дээд хэсгийг Монгол улсад Хөх башгаар хэрэглэж байна¹⁷. Уруул хэлбэрт цэцгийн язгуурын нэг наст өвслөг ургамал болох хар Маалингын (*Perilla frutescens* (Linn). Britt.)-ийн газрын дээд хэсгийг Хөхнуур мужид модон башига гэж танин хэрэглэж байна.¹⁸ Алтан цэгцүүхэйн язгуурын олон наст өвслөг ургамал болох Толбот Алтан цэгцүүхэйн (*Hypericum attenuatum*. Choisy)-ийн газрын дээд хэсгийг Улаанхадын Байран хошууны зарим эмч нар башига гэж танин хэрэглэж байна.¹⁹ Сарнай цэцгийн язгуурын олон наст өвслөг ургамал болох Тогоруу өвс (*Agrimonia pilosa*. Ldb)-ийн газрын дээд хэсгийг Баяннуурын зарим эмч нар башигаар хэрэглэж байгаа нь Монгол орны Юмдүүжин нэрийн дор хэрэглэгддэг Баширын овог—Caryophyllaceae, Алаг цэцэгт башир (*Dianthus versicolor* Fisch. ex link), Жавхаалаг башир (*Dianthus superbus* L) зэрэг ургамлуудыг Өвөр Монголд Башига нэр дор хэрэглэдэг байна.^{20,21}

Дүгнэлт:

1. Бид судалгаандаа дөрвөн эх зохиолын сурвалжуудын харьцуулсан судалгааны дүнд Юмдүүжин нэр дор хэрэглэгдэн бичиж үлдээсэн материалыг харьцуулахад тус ургамал нь холтсон цэцгийн язгуурын олон наст өвслөг ургамал болох ногоон Ногоолин удвал (Овог: Ranunculaceae, Латин нэр: *Aquilegia viridiflora* хатаасан газрын дээд хэсэг)-ийг өвөр монголын эмч маарамбууд хэрэглэж нь тодорхойлогдлоо.
2. Судалгааны материал болох Жижиг үрэлж өвс (*Aquilegia parviflora* Ledeb), Бор үрэлж өвс (*Aquilegia viridiflora* Pall. Var. *atropurpurea* (Willd) Kitag), Үрчгэр үрэлж өвс (*Aquilegia yabenna* Kitag), Шовгор үрэлж өвс (*Aquilegia oxyssepala* Trautv. et C.A.Mey) зэрэг түүхий эдүүдийг Үрэлж өвс буюу юмдүүжинтэй адилаар хэрэглэж байсан нь тогтоогдлоо.

Ном зүй:

1. Дундад Улсын Анагаах Ухааны Нэвтэрхий Толь “Монгол Анагаах Ухаан” Өвөр Монголын Шинжлэх Ухаан Техник мэргэжлийн хэвлэлийн хороо 1986 он. х-1-3, 543, 327
2. Ц.Хайдав, Н.Төмөрбаатар, Г.Цэнд-Аюуш “Монгол, Төвд анагаах ухаанд хэрэглэгддэг мод, үрийн зүйлс” 1996. УБ. Х. 36
3. ДЭМБ-аас Уламжлалт анагаахын талаар баримтлах стратеги 2002-2005
4. Дундад улсын Монгол эмийн хөмрөг 1 боть х.216-224
5. Дундад улсын Монгол эмийн хөмрөг 2 боть. Х. 696
6. Дундад улсын Монгол эмийн хөмрөг 3 боть х.3342
7. Б. Жигмэд Монгол анагаах ухааны түүх Өвөр Монголын Шинжлэх ухаан техник мэргэжлийн хэвлэлийн хороо. 2002 он, х. 19, 73,
8. Монгол орны ашигт ургамлын лавлах I х-128-129, 176-180
9. Ц.Володя, Д.Цэрэнбалжир, Ц.Ламжав. “Монгол орны эмийн ургамал” 2008 он УБ
10. Ц.Ламжав, Д.Доржжанцан, Д.Цэрэнбал “Монгол орны эмийн ургамал” 1971. УБ
11. Төвөд Монгол эмнэлгийн толь Ч. Галсан. Өвөр Монголын ардын хэвлэлийн хороо. 1982 он.х. 70
12. Эмт ургамлын толь I боть. 3. Мэндсайхан, З. Ариунаа, М. Пүрэвжав. Улаанбаатар хот. 2016 он. Х.86, 87, 202, 204,
13. Хятад эмийн зурагт толь I боть Фужаны Шинжлэх Ухаан Техник мэргэжлийн хэвлэлийн хороо. 2017 он. х. 140-149, 383
14. Монгол эмийн зурагт толь Өвөр Монголын Шинжлэх Ухаан Техник мэргэжлийн хэвлэлийн хороо. ӨМ-ын Улаанхад хот. 2008 он. х. 407
15. Монгол эмийн судлал. /Эрхлэн найруулсан Лувсан/. Хөх хот. Үндэсний хэвлэлийн хороо. х-562. 1991 он
16. БНХАУ-н фармакопей. 2020 volume I
17. Монгол Улсын үндэсний фармакопей Улаанбаатар хот. 2011 он
18. БНХАУ-н фармакопей. 2020 volume I
19. Монголын уламжлалт анагаах ухаанд хэрэглэгддэг түүхий эд, эмийн фармакопей. Улаанбаатар хот. 2017 он
20. Монгол Анагаах ухааны сонгодог зохиолын түүвэр Үндэсний хэвлэлийн хороо. х-15-26, 49, 1991 он
21. Д. Энхжаргал, Б. Баясгалан, С. Пүрэвсүрэн Фармакогнози 2018 он. УБ
22. Отгонбаяр М. Логик. Улаанбаатар: 2004. х. 26, 70-73, 76-12

A study of the original sources of the medicinal history of the flower grass (*Aquilegia Viridiflora*) used under the name “YUMDUJIN”

Sihan A¹, Davaadagva D¹

¹School of Pharmacy, MNUMS

E-mail: asgn1011@gmail.com, Tel: +976-96431513

Abstract:

Background: The medicinal raw materials used under the name “Yumduujin” have been recorded under different names in ancient medical literature. In the Chinese classical text Illustrated Dictionary of Mongolian Medicine, the dried aerial parts of *Aquilegia* species belonging to the family Ranunculaceae are referred to as “Yumduujin” or “Sogoon em.” In another source, Dictionary for Correct Identification of Mongolian Medicines, the plant is described as growing in rock crevices, bluish-green in color, with rough leaves resembling small pods spreading along rocky surfaces. Thus, different plant species have historically been grouped and used under the single name “Yumduujin.”

Aim: To comparatively investigate the historical sources of medicinal raw materials used under the name “Yumduujin.”

Materials and Methods: Approval for this study was obtained from the Research Ethics Committee of MNUMS on November 25, 2025 (No. 25-25/03-01). Historical records and classical medical texts describing medicinal plants used under the name “Yumduujin” were used as primary research materials. Information specifically related to *Aquilegia viridiflora* was comparatively analyzed.

Results: In this study, four historical medical texts containing records on medicinal raw materials referred to as “Yumduujin” were examined. The plant morphology, medicinal taste, potency, and therapeutic properties described in these texts were comparatively evaluated.

Conclusions:

1. Comparative analysis of the four historical sources demonstrated that the material recorded under the name “Yumduujin” corresponds to the perennial herbaceous plant *Aquilegia viridiflora* Pall. (Family: Ranunculaceae), particularly its dried aerial parts.
2. This plant was traditionally used as a medicinal material by Mongolian physicians and maharambas in Inner Mongolia. Furthermore, the study suggests that several related species, including *Aquilegia parviflora* Ledeb., *Aquilegia viridiflora* Pall. var. *atropurpurea* (Willd.) Kitag., *Aquilegia yabeana* Kitag., and *Aquilegia oxysepala* Trautv. et C.A.Mey., may also have been used interchangeably with “Yumduujin” or “Ürelj grass” in traditional medicine.

Keywords: Yumduujin, Sogoon em, Udval